

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Клеріні Г.В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права,
Державного біотехнологічного університету*

УДК 349.42(477)

DOI 10.32782/2663-5666.2023.1.9

СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В РОЗРІЗІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Необхідність державного фінансування сільськогосподарського виробництва зумовлена не лише специфікою галузі, а й деякими особливостями, які притаманні національному сільському господарству [1, с. 106, 107]. У Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р визначено основні проблеми в розвитку аграрного сектору економіки, зокрема, йдеться про недостатні обсяги державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва, недосконалу систему страхування ризиків та нестабільність податкового законодавства.

Одним із напрямів підвищення ефективності суб'єктів агробізнесу в Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV (ст. 4) було вказано розвиток системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва з урахуванням вимог Світової організації торгівлі та міжнародних зобов'язань України стосовно аграрного сектору. Зокрема мова йде про запровадження механізмів державної підтримки страхування ризиків у сільському господарстві, розвиток довготермінового кредитування інноваційних проектів тощо.

З прийняттям спеціального Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р. № 4391-VI процес державного регулювання відносин у сфері агрострахування набув протекціоністського характеру стосовно національних аграрних товаровиробників, у тому числі закріплено гарантії підтримки щодо страхування врожаїв. Подальша роль держави як суб'єкта аграрних відносин спря-

мовується на удосконалення системи агрострахування, зокрема розширення його сфери і подальшу адаптацію до права ЄС.

Реалізація «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, детермінувало подальше реформування аграрних відносин шляхом формування державної аграрної політики, спрямованої на формування сприятливого клімату для розвитку інноваційного, екологічно безпечного агробізнесу й диверсифікації видів економічної діяльності. Весь механізм сталого розвитку аграрного сектору в умовах євроінтеграції складається із багатьох складових, кожна із яких має вагоме значення. Агрострахування у ньому займає самостійне місце і виступає складовою державної аграрної політики і невід'ємним елементом державної підтримки агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам правового регулювання агрострахування та проблемам реалізації державної аграрної політики приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені у галузі аграрного права, серед яких, зокрема, О. В. Білінська, Х. А. Григор'єва, А. В. Духневич, Т. О. Коваленко, Т. В. Курман, Л. І. Купчення, С. І. Марченко, В. В. Носік, Т. К. Оверковська, В. І. Семчик, В. Д. Сидор, А. М. Стагівка, О. М. Туєва, В. Ю. Уркевич, S. Clarke, P. Style та ін. Важливу роль у дослідженнях вказаної проблематики відіграли й наукові пошуки вчених-економістів. У 2014 році колективом авторів було видано фундаментальну працю «Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення» [2], присвячену дослідженню актуальних проблем правового забезпечення державної аграрної політики щодо формування сприятливого економічного середовища та роз-

витку аграрного ринку, вдосконалення системи державного регулювання сільського господарства й комплексного розвитку сільських територій. Разом з цим у сучасний період адаптації аграрного законодавства України до права ЄС проблеми підвищення ефективності правового регулювання агрострахування та відповідність засад такої діяльності європейським принципам і практикам залишаються дослідженими недостатньо.

Метою публікації є визначення правових засад і тенденцій правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції, у тому числі з державною підтримкою, зважаючи на особливості впровадження євроінтеграційної політики в усі сфери економіки держави, встановленню ролі держави та інших суб'єктів публічного і приватного права у процесі фінансової підтримки суб'єктів агрострахування, а також розробка теоретичних висновків і практичних пропозицій з удосконалення чинного аграрного законодавства.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. закріплено основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки. Слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV державна аграрна політика спрямована на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення й забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій.

Поставлені цілі носять сучасний прогресивний характер і відповідають європейським тенденціям розвитку аграрного сектору економіки. Основним та вирішальним чинником розв'язання соціальних проблем на селі та досягнення поставлених цілей вбачається розвиток відносин в сфері забезпечення сталого аграрного виробництва як складника сталого розвитку сільського господарства в цілому.

У розвиток цих положень слід відмітити, що самостійним об'єктом правового регулювання з огляду на роль України як світового експортера зерна та інших видів аграрної продукції виступають відносини у сфері створення сис-

теми страхування та гарантування комерційних і некомерційних ризиків при проведенні експортних операцій із сільськогосподарською продукцією. Так, у проєкті Плану відновлення України [3] кредитування та страхування визначено як основні елементи державної підтримки галузі сільського господарства на період 2023 – 2025 років. Заплановано направлення основної частини коштів державної підтримки на фінансування програм кредитування та страхування.

На проблеми правового регулювання державної підтримки агрострахування вказує Х. А. Григор'єва, відмічаючи, що цьому виду державної підтримки сільського господарства присвячений окремий закон, однак серед його норм не передбачено положень, які б робили цю підтримку стабільною, передбачуваною й гарантованою [4, с. 179]. Крім того, чинний порядок державної підтримки агрострахування не пов'язаний із настанням страхового випадку і також передбачає компенсаційний характер, що більше підтримує страхові компанії, аніж сільськогосподарських товаровиробників [5, с. 206]. Відтак цей аспект потребує удосконалення шляхом розширення каналів та способів державної підтримки агрострахування на майбутнє.

Ключовими документами, що визначають новітні програмні засади аграрної політики в Україні, є Національна економічна стратегія на період до 2030 року, Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 995-р «Про схвалення Концепції розвитку сільських територій», розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій» та ін. Два спеціальних нормативних акти спрямовані безпосередньо на врегулювання суспільних відносин у сфері державної підтримки агрострахування. Йдеться про спеціальний Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 9 лютого 2012 р. № 4391-VI, а також постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції» від 9 грудня 2021 р. № 1342, що визначає умови надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції та механізм використання коштів, передбачених Мінагрополітики у державному бюджеті за

програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» для державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції. Головним розпорядником бюджетних коштів і відповідальним виконавцем бюджетної програми виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної аграрної політики.

Завдяки новому курсу аграрної політики України актуалізувалися проблеми правового врегулювання сучасних аграрних суспільних відносин, внаслідок чого має зростати й роль аграрного права як найефективнішого регулятора аграрних відносин та гаранта захисту прав вітчизняних аграрних виробників [6, с. 10]. Таким чином, аграрна політика держави фактично виступає віддзеркаленням державного інтересу до аграрної сфери. Так, наприклад, відповідно до Закону України від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» (ст. ст. 2, 3) основні засади державної аграрної політики поширюються на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і переробку сільськогосподарської продукції, аграрну науку і освіту, соціальну сферу села, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення.

Сучасна державна аграрна політика спрямована на досягнення таких стратегічних цілей: а) гарантування продовольчої безпеки держави; б) перетворення аграрного сектора на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави; в) збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації; г) комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі.

Науковці переконують, що державну підтримку сільського господарства можна визначити як напрямок державно-правового регулювання аграрного сектора економіки України, що охоплює собою комплекс засобів державно-економічного сприяння розвитку сільського господарства шляхом створення належного нормативно-правового підґрунтя, а також застосування фінансово-кредитних (у тому числі дотування), страхових, інвестиційних засобів, забезпечення сприятливого податкового клімату, налагодження організаційно-правових форм реалізації сільськогосподарської продукції на засадах ринкових економічних відносин і сприяння соціальному розвитку села [7, с. 256]. Має

рацію А. М. Статівка стверджуючи, що представники аграрно-правової науки виходячи з побудови інститутів цивільно-правових, податкових і страхових повинні запропонувати власну ієрархію інститутів зобов'язань державної підтримки суб'єктів сільського господарства, що є предметом дослідження аграрно-правової науки [8, с. 27]. Якщо йдеться про правовий інститут державної підтримки сільського господарства, зрозуміло, що мається на увазі певна сукупність норм права, зокрема тих, які містить Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р., № 1877-IV. До складу цього правового інституту входять різнопланові норми, що конкретизують підвалини державної політики в бюджетній, кредитній, цінovій, регуляторній, страховій та інших сферах, отже можна виділяти у його складі й відповідні субінститути.

Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції являє собою надання виключно сільськогосподарському товаровиробникові з Державного чи місцевих бюджетів у встановленому законодавством порядку грошових коштів у виді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), фактично сплаченого ним за договором страхування сільськогосподарської продукції [9, с. 156].

Ще один важливий аспект, який стосується правового регулювання агрострахування в умовах євроінтеграції, це питання про залучення агрострахування в механізм публічно-приватного партнерства в рамках правових норм, закріплених в Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01 липня 2010 р. № 2404-VI. Як справедливо зауважив В. І. Семчик, завдяки публічно-приватному партнерству забезпечується можливість підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, однак важливою проблемою залишається створення правових умов і гарантій розвитку ринкових відносин в цій царині [10, с. 22]. Науковці також вважають, що механізм державно-приватного партнерства в аграрній сфері можливо застосовувати в сфері страхування ризиків утрати врожаїв сільськогосподарської продукції [11, с. 27]. Таке твердження цілком корелюється з європейською практикою агрострахування.

На сьогоднішній день актуалізується питання дослідження досвіду країн-членів Європейського Союзу у сфері правового регулювання агрострахування. Спільна сільськогосподарська політика Європейського Союзу як головний інструмент політики аграрної підтримки ЄС скла-

дається з двох компонентів – підтримка ринків та прямі виплати та заходи з розвитку сільських територій. Так, наприклад, законодавство ЄС вплинуло на форму страхування врожаю у Польщі. Умовою одержання дотацій на землю в даний час є страхування 50 % сільськогосподарських культур, відповідальністю за невиконання цього обов'язку є зменшення допомоги на 50 % у разі стихійних катастроф. У рамках ЄС діє Європейський Солідарний Фонд, сформований у 2002 році. З нього виплачується допомога постраждалим від стихійних лих, терористичних актів, виробничих та технологічних аварій та надзвичайних ситуацій. Ресурси Європейського Солідарного Фонду виступають і підтримкою для виплат страховиків. Заявки на компенсацію може бути внесено протягом 18 місяців після катастрофи. Мінімальна сума збитків, що дозволяє визначити подію як катастрофічну становить 1 млрд. євро. У Регламенті Ради (ЄС) за № 1782/2003 від 29 вересня 2003 р. та Регламенті Комісії (ЄС) за № 1857/2006 від 15 грудня 2006 р. було прийнято Керівні принципи ЄС про державну допомогу для сільськогосподарського сектора у разі втрати продукції рослинництва та тваринництва, спричинених стихійними лихами, несприятливими погодними умовами чи епідемії, хвороб рослин, тварин. У цьому документі Комісія дозволяє відшкодування 100 % збитків у зв'язку з катастрофічними ризиками (включаючи збудників захворювань рослин та тварин) та 100% шкоди в ід несприятливих погодних умов (за умови, що ця діяльність дає понад 20% доходу на уражених територіях, та 30% в інших областях). Компенсація може містити і втрачену вигоду. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС була ратифікована Парламентом України та Європейським Парламентом 16 вересня 2014 року. З 1 листопада 2014 року застосовуються окремі положення, зокрема Глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій». У зв'язку з наданням Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу вочевидь процес гармонізації законодавства України та ЄС у тому числі й у сфері страхування має прискоритись.

Висновки. В умовах євроінтеграції агрострахування стає однією із важливих стадій інноваційно-інвестиційного процесу в агробізнесі. Завдяки забезпеченню прозорості та державної підтримки у сфері страхування ризаків в агробізнесі інфраструктура аграрного ринку стає більш стабільною та конкурентоспромож-

ною, зокрема й у відносинах на європейському рівні. Удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва, зокрема, й через механізм підтримки агрострахування та його прозорість сприятиме не лише прискоренню адаптації аграрного законодавства країни до вимог і принципів права Європейського Союзу, але й забезпечить у майбутньому збільшення обсягу експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейські ринки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Проект Плану відновлення України: матеріали робочої групи «Нова аграрна політика». Лип. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf> (дата звернення: 20.12.2022).
2. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: монографія / за ред. В. Ю. Уркевича та М. В. Шульги. Київ: Вид. О. М. Ешке, 2014. 268 с.
3. Духневич А. В., Сидор В. Д. Державна підтримка сільського господарства. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М. В. Шульга (голова), В. В. Носік, П. Ф. Кулинич (заст. голови) та ін.* Харків: Право, 2019. С. 105–111.
4. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільськогосподарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.
5. Купчення Л. І. Правове забезпечення реалізації сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. *Аграрне та земельне право України: сучасна парадигма і перспективи розвитку: колективна монографія / за ред. д.ю.н., проф. А. П. Гетьмана та д.ю.н., проф. Т. В. Курман.* Харків: Юрайт, 2022. С. 285–308.
6. Єрмоленко В. М. Сучасні тенденції розвитку аграрного права. *Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна* : матер. Всеукр. кругл. стол. (м. Київ, 25 травня 2012 р.) / за заг. ред. проф. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. Київ : НУБіП України, 2012. С. 9–12.
7. Курман Т. В. Організаційно-правові заходи (напрямки) забезпечення продовольчої безпеки. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан та напрями вдосконалення: кол. моногр. Харків: Право, 2012. С. 253–270.
8. Статівка А. М. Державна підтримка сільського господарства як предмет дослідження науки аграрного права. *Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: зб. матер. «круглого столу»* (м. Харків, 24 трав. 2013 р.). Харків: Нац. ун-т «ЮАУ ім. Я. Мудрого», НАПрН України, 2013. С. 26–28.
9. Клеріні Г. В. Правові засади страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою в Україні: моногр. Харків: Право, 2020. 176 с.
10. Семчик В. І. Становлення правового забезпечення публічно-приватного партнерства в аграрній сфері України. *Правові проблеми публічно-приватного*

партнерства в аграрних і земельних відносинах : монографія / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич. Київ: Наукова думка, 2015. С. 7–22.

11. Настечко К. О. Правове регулювання публічно-приватного партнерства у сфері

аграрного виробництва. *Правові проблеми публічно-приватного партнерства в аграрних і земельних відносинах*: моногр. / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулинич. Київ: Наукова думка, 2015. С. 22–42.

Клеріні Г.В. СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В РОЗРІЗІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню правових засад і тенденцій правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції, у тому числі з державною підтримкою, зважаючи на особливості впровадження євроінтеграційної політики в усі сфери економіки держави, встановленню ролі держави та інших суб'єктів публічного і приватного права у процесі фінансової підтримки суб'єктів агрострахування, а також розробка теоретичних висновків і практичних пропозицій з удосконалення чинного аграрного законодавства. Уточнено зміст приписів стратегії сталого розвитку України, що безпосередньо стосується ефективності агрострахування і розвитку агробізнесу в цілому. Доведено, що недостатні обсяги державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва, недосконала система страхування ризиків та нестабільність податкового законодавства стримують процес адаптації вітчизняного аграрного законодавства до права ЄС відповідно до вимог Угоди про асоціацію. Підтримується наукова концепція про те, що механізм державно-приватного партнерства в аграрній сфері можливо застосовувати в сфері страхування ризиків втрати врожаїв сільськогосподарської продукції. У статті зроблено висновок, що в умовах євроінтеграції агрострахування стає однією із важливих стадій інноваційно-інвестиційного процесу в агробізнесі. Аргументовано, що завдяки забезпеченню прозорості та державної підтримки у сфері страхування ризиків в агробізнесі інфраструктура аграрного ринку стає більш стабільною та конкурентоспроможною на європейському рівні. Наголошено, що удосконалення системи державної підтримки сільськогосподарського виробництва, зокрема, й через механізм підтримки агрострахування та його прозорість сприятиме не лише прискоренню адаптації аграрного законодавства України до вимог і принципів права Європейського Союзу, але й забезпечить у майбутньому збільшення обсягу експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейські ринки. Методологія дослідження у статті правових проблем страхування сільськогосподарської продукції в Україні в розрізі євроінтеграційної аграрної політики ґрунтується на положеннях загальнонаукового діалектичного методу наукового пізнання. Для досягнення мети дослідження було застосовано також формально-юридичний, формально-логічний, порівняльно-правовий наукові методи і метод наукового прогнозування.

Ключові слова: державна аграрна політика, аграрні відносини, сільськогосподарська продукція, страхування, агрострахування, державна підтримка, євроінтеграція.

Klierini H.V. INSURANCE OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN THE TERMS OF THE EUROINTEGRATION AGRICULTURAL POLICY OF UKRAINE

The implementation of the «Sustainable Development Strategy Ukraine – 2020» determined the further reform of agricultural relations through the formation of a state agricultural policy aimed at creating a favorable climate for the development of innovative, environmentally friendly agribusiness and the diversification of economic activities. The whole mechanism of sustainable development of the agricultural sector in the context of European integration consists of many components, each of which is important. Agricultural insurance occupies an independent place in it and acts as an integral part of the state agrarian policy and an integral element of state support for agribusiness. The purpose of the publication is to determine the legal framework and trends in the legal regulation of insurance of agricultural products, including with state support, due to the specifics of the implementation of European integration policy in all areas of the state economy, establishing the role of the state and other subjects of public and private law in the process of financial support for sub-agricultural insurance, and also the development of theoretical conclusions and practical proposals for improving the current agrarian legislation. The article clarifies the content of the requirements of the sustainable development strategy of Ukraine, with regard to the effectiveness of agricultural insurance and the development of agribusiness in general. It has been proved that insufficient state support for the development of agricultural production, an imperfect system of risk insurance and the instability of tax legislation hinder the process of adapting domestic agricultural legislation to EU law in accordance with the requirements of the Association Agreement. The scientific concept is supported that the mechanism of public-private partnership in the agricultural sector can be applied in the field of insurance of the risks of loss of agricultural crops. The article concludes that in the context of European integration, agricultural insurance is becoming one of the most important stages of the innovation and investment process in agribusiness. It is argued that due to the provision of transparency and state support in the field of cutter insurance in agribusiness, the infrastructure of the agricultural market is becoming more stable and competitive at the European level. Improving the system of state support for agricultural production, in particular, through the agricultural insurance support mechanism and its transparency will not only accelerate the adaptation of the country's agrarian legislation to the requirements and principles of European Union law, but will also ensure in the future an increase in the volume of exports of domestic agricultural products to the European market.

Key words: state agrarian policy, agrarian relations, agricultural products, insurance, agricultural insurance, state support, European integration.